

دفتر اول

روش‌شناسی تدبیر در پدیده‌ها در قرآن

تعیین گام‌های تدبیر در پدیده‌ها

احمد رضا اخوت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أُخَذُوا إِلَيْهِ فَوُضِيَ أُنْزِلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يُمْسِكْ لَهُ عُجَا

قرآن کریم، سورہ کہف آیه نخست

اروش شناسی تدبیر در پدیده‌ها در قرآن |
(دفتر اول)

تعیین گام‌های تدبیر در پدیده‌ها

احمد رضا اخوت

فهرست

فهرست

۱۱	مقدمه
۱۷	روش شناسی
۱۹	مفروضات ورود به بحث
۲۰	روش ورود به بحث
۲۰	نتایج بحث
۳۰	دسته اول: حقایق مربوط به چگونگی بهره‌مندی انسان از پدیده‌ها
۲۱	دسته دوم: حقایق مربوط به مختصات پدیده‌ها در قرآن
	دسته سوم: حقایق مربوط به تمایز انسان به عنوان پدیده‌ای خاص به
۲۱	عنوان الگوی عملی رجوع به قرآن برای کشف حقایق
۲۳	گام اول: علم نسبت به چگونگی بهره‌مندی انسان از پدیده‌ها
۲۵	۱. شیوه‌های رویارویی با پدیده‌ها
۲۸	۲. شرایط و لوازم بهره‌مندی از پدیده‌ها
۳۱	۳. شیوه‌های تعلیمی به واسطه پدیده‌ها
۳۲	آیه‌بینی پدیده‌ها
۳۴	مثال‌بینی پدیده‌ها
۳۶	۴. الزامات انسان در برخورد با پدیده‌ها

۴۱	گام دوم: توانایی در کشف مختصات پدیده ها
۴۳	۱. رابطه پدیده با خالق
۴۵	۲. رابطه پدیده با خودش
۴۶	ویژگی اول، علم به خود
۴۶	ویژگی دوم، فقدان ظرفیت منفی
۴۶	ویژگی سوم، توان اظهار عبودیت تام نسبت به خداوند
۴۷	ویژگی چهارم، دارا بودن ساختاری منسجم از شنیدن تا فعلیت
۴۷	۳. رابطه پدیده با سایر پدیده ها
۵۵	۴. رابطه پدیده با سیر و زمان و غایت
۵۶	۴-۱. بادها عاملی مؤثر در حیات
۵۷	۴-۲. روز و شب به عنوان سپردهنده زندگی
۵۷	۵. رابطه پدیده با قوانین
۵۹	۶. رابطه پدیده با انسان
۶۳	۷. عنوان های اختصاص یافته به پدیده ها
۶۳	۷-۱. عنوان های عام پدیده ها
۶۵	۷-۲. عنوان های پدیده ها در برخورد با انسان
۶۶	۷-۳. عنوان های اختصاصی پدیده ها
۶۹	گام سوم: توجه به انسان به عنوان پدیده ای متمایز از دیگر پدیده ها
۷۱	۱. انسان متمایز در خلقت
۷۲	۱-۱. تمایز در نحوه آفرینش
۷۴	۲. انسان متمایز در مواجهه با پدیده ها
۷۸	۳. انسان متمایز در زندگی
۸۰	۴. انسان کامل، محور در منظومه عالم
۸۰	۴-۱. نزدیک شدن به انبیا سبب هدایت
۸۱	۴-۲. دور شدن از انبیا سبب انحراف و فساد
۸۱	۵. انسان و زندگی او مثل منظومه هستی

مقدمه

خداوند در قرآن کریم، کتاب خود را «تبیان کل شیء» معرفی می‌کند. نوری که می‌شود با آن هر چیزی را با وضوح و علم مشاهده کرد و به وسیله آن بین داشته‌ها و نداشته‌ها، توان‌ها و ناتوانی‌ها، نیازها و بی‌نیازی‌های شیء تمایزی کامل مشاهده کرد.

«تبیان کل شیء» بودن قرآن به دلیل اتصال آن به ائمه‌الکتاب است که واسطه‌ای برای ارائه حقایق و ملکوت عالم به رسول گرامی خداست.

طبیعی است وقتی همه حقایق عالم به وسیله این کلام به رسول انتقال یافته است در آن جزئی‌ترین پدیده‌ها و رخدادها نیز بیان شده است. البته این برخورداری کتاب از حقایق اشیا، به معنای دسترسی مردم به آن حقایق نیست.

بهره‌مندی از کتاب الهی دارای مراتبی است و این مرتبه در اختیار عموم مردم قرار داده نشده و خاص پیامبر اعظم صلی‌الله‌علیه‌وآله و شاگردان مکتب اوست.

اگر ما تاکنون توفیق شاگردی حضرت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله را نیافته‌ایم و از «تبیان کل شیء» بودن قرآن بهره کافی نداشته‌ایم، می‌تواند به یکی از دلایل زیر باشد:

دلیل اول، به بهانه‌های مختلف و القائات گوناگون نیاز به چنین علمی در ما به وجود نیامده است.

دلیل دوم، تنها هدایت را شأن قرآن می دانیم و شناخت اشیاء و کاربردهای آن را از قلمرو این شأن خارج دانسته ایم.

دلیل سوم، «تبیان کل شیء» بودن قرآن را متعلق به ائمه معصومین علیهم السلام دانسته و سایر مردم را از آن عاجز دانسته ایم.

دلیل چهارم، برای شناخت اشیاء و کاربرد آنها قرآن را مطالعه می کنیم ولی دستاورد خاصی از آن نداشته ایم.

دلیل پنجم، بنا به مصلحت کلی عالم موفق به چنین توفیقی نشده ایم و ان شاء الله با ظهور حضرت حجت سلام الله علیه و یا وزیدن نسیم ظهور، این علم به روی ما باز می شود.

هر چند بحث درباره دلایل فوق بسیار با اهمیت است ولی مهم تر از آن برطرف شدن محرومیت بهره مندی از قرآن از وجوه مختلف است. یکی از این وجوه بهره گرفتن از قرآن برای شناخت اشیاء و کاربردهای آن به منظور تسخیر^۱ است که به نظر می رسد برای تحقق تمدن باشکوه اسلامی امری ضروری است.

برخی از دلایل این ضرورت را می توان در موارد زیر جستجو کرد:

دلیل اول: بر همه اثبات شده است که علم به اشیاء باعث سیطره بر آنها می شود و این سیطره عاملی برای به دست آوردن قدرت و اعتبار در جهان است. هر قدر علم به اشیاء سریع تر و دقیق تر حاصل شود این سیطره عام تر می شود و شمول بیشتری می یابد لذا، معادلات حاکمیت در عالم را تغییر می دهد. بر این اساس رجوع به قرآن برای به دست آوردن علم به اشیاء به منزله سعی در گسترش حاکمیت توحیدی و قرار دادن عالم در سیطره حاکمان الهی و خارج کردن آنها از حاکمیت های استکباری است. برای این منظور بایستی «تبیان کل شیء» بودن قرآن، علم به اشیاء را دقیق تر و سریع تر کند.

دلیل دوم: رویکرد فرد نسبت به علم به اشیاء، در چگونگی استفاده از آن اشیاء تأثیر می گذارد. تا جایی که ممکن است استفاده از اشیائی را ممنوع یا لازم بشمارد و نیز مطالعه در رابطه با اشیائی را جایز یا ممنوع شمارد. به عنوان مثال وقتی کسی رویکردش نسبت به علم، الهی باشد استفاده از شیئی که موجب تخریب محیط زیست می شود را در وهله اول ممنوع

۱. منظور از تسخیر، همان مفهومی قرآنی آن است که خداوند آن را نعمتی برای انسان برشمرده که می تواند با بکارگیری طبیعت به هدف هایی که در نظر دارد دست پیدا کند.

می‌داند هر چند ممکن است به دلایل ثانوی مجبور به استفاده از آن شود. یکی از اتفاقات مهم رجوع به قرآن برای شناخت اشیاء اصلاح رویکرد نسبت به علم است زیرا مطالعه درباره پدیده‌هایی را تأکید می‌کند و بر برخی نیز تأکید ندارد.

دلیل سوم، امروزه به وضوح معلوم شده، علم به اشیاء پایه تمدن و سبک زندگی است. چگونگی شکل‌گیری علم نسبت به اشیاء و ادبیاتی که به وجود می‌آورد و محصولاتی که پدیدار می‌کند وابسته به فلسفه و جهان‌بینی دانشمندان آن علم است. بر این اساس بدیهی است که رجوع به اشیاء از طریق قرآن بر اساس فلسفه و جهان‌بینی توحیدی خواهد بود و بر چگونگی شکل‌گیری علم، ادبیات و محصولاتی که ایجاد می‌کند به صورت کامل مؤثر است. آیه شریفه‌ای که به حقیقت تبیان کل شیء دلالت می‌دهد سیر و مسیر و غایت آن را نیز مشخص می‌کند.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ (۸۹)

و [یاد کن] روزی را که در هر امتی گواهی از خودشان بر آنان برمی‌انگیزیم، و تو را [ای پیامبر اسلام!] براینان گواه می‌آوریم؛ و این کتاب را بر تو نازل کردیم که بیانگر هر چیزی و هدایت و رحمت و مرزده‌ای برای تسلیم‌شدگان [به فرمان‌های خدا] است. (۸۹)

تبیان، هدایت، رحمت و بشارت موهبت‌هایی است که خداوند توسط کتاب از جانب رسول گرامی صلی‌الله‌علیه‌وآله نصیب کسانی که تسلیم امر دین شده‌اند کرده است. این چهار موهبت که در این آیه اشاره شده از هم جدا نیستند و ماهیت آنها به هم گره خورده است. معنای این چهار واژه بر اساس مطالعه آنها در سوره‌های قرآن به شرح زیر است:

تبیان به معنای بیان و ایجاد تمایز برای وضوح و آشکار شدن است. علم در انسان به واسطه چنین فرایندی جاری می‌شود.

هدایت به معنای رساندن به مقصود است.

رحمت به معنای دریافت فیوضات ربانی برای بهره‌مندی از علم و قدرت الهی است.

بشارت به معنای ایجاد نشاط حاصل از دستیابی به مقصود و ایجاد اطمینان و خاطر جمعی

در تحقق وعده‌های الهی است.

از نظر معنایی تبیان لازمه هدایت و رحمت نتیجه هدایت و بشارت شاخص و نشانه هر سه است.

این چهار مفهوم مفاهیمی هستند که به مسلمین تعلق دارد و غیر مسلمین از آن بی بهره اند. در این صورت خداوند اراده کرده است تا زندگی انسان های مسلمان از زندگی غیر آنها متمایز باشد و نمونه و شاهد این تمایز را زندگی رسول گرامی صلی الله علیه و آله قرار داده است.

بر اساس شاهد این آیه یعنی رسول اکرم صلی الله علیه و آله با نزول تدریجی کتاب هم رویکرد به علوم تغییر می کند و هم نحوه استفاده از اشیاء و پدیده ها متفاوت می شود و هم محصولاتی که این علوم به وجود می آورند تحول می یابد. این در حالی است که اسلام با نگاه حذفی به علوم و دستاوردهای آنها برخورد نمی کند و میزان پیشرفت در علوم را وابسته به تلاش مسلمانان قرار می دهد و در این زمینه چیزی را به آنها تحمیل نمی کند.

گویی پیشرفت علمی به شدت وابسته به نیاز و سؤال مسلمانان است و اگر در این زمینه کوتاهی کنند و یا سؤالی و نیازی نداشته باشند، علم به اشیا نیز برای آنان حاصل نمی شود. شاهد این مدعا سؤالاتی است که در زمینه طب یا تغذیه و یا خواص گیاهان و ... از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام صورت گرفته و ایشان هیچکدام را به متخصصین مربوطه ارجاع ندادند و برای هر کدام متناسب با نیاز سائل جوابی ارائه فرمودند.

بدین ترتیب آنچه بیشتر از همه در بهره مندی از تبیان کل شیء مؤثر است نیازی است که در مسلمانان و خداجویان مطیع نسبت به رجوع به قرآن و ایجاد تمدنی همه جانبه از جانب دین و شریعت شکوفا می شود. این نیاز سرمایه ای است که با آن می توان به خود جرأت داد تا با وجود سختی هایی که ممکن است داشته باشد، ردپایی مؤثر از همه علوم و تکنولوژی های بشری به دست آورد و در صورت ناکامی، آن را پیروزی بزرگی برای آیندگان تلقی کرد.

این پژوهش به عنوان دعایی در گشوده شدن علم به اشیاء و گسترش این علم تا شکوفایی تمدن توحیدی است. این دعا می تواند به شکل عمومی مورد توجه قرار گیرد و به اجابت خود نزدیک شود. ان شاء الله

در این پژوهش سعی شده است اصول کلی رجوع به قرآن برای شناخت پدیده ها و کاربرد آنها و نیز روش هایی از این شناخت مورد بررسی قرار گیرد.

تدبر در پدیده‌ها، تلاشی برای مطالعه نظام‌مند قرآن در استخراج قوانین مربوط به مخلوقات است. در این تلاش ابتدا باید رویکرد متدبر به پدیده‌ها با توجه به آیات قرآن اصلاح شود سپس لازم است با صیقل دادن نفس و جان خود به وسیله نور قرآن زمینه فهم حقایق را برای خود فراهم سازد و در نهایت باید در مطالعه خود به شیوه‌هایی از فهم پایبند گردد تا بتواند همانطور که مطلوب قرآن است به مخلوقات نگریسته و از آنها بهره ببرد. کتاب حاضر اولین جلد از سری کتاب‌های روش‌های تدبر در قرآن است که به مفاهیم پایه در این زمینه پرداخته است.

شرف‌آرا ان‌یت نبوت

مجلس شورای اسلامی ایران